

SÖTÉR ISTVÁN NOVELLÁI

SÖTÉTKAMRA

(Egyetemi nyomda kiadása).

Sötér István nevére a harmincas évek közepén figyeltünk fel, mint szépíró gárdánk egyik reménységére, kinek írásaiban mindig fellelhetjük azt az áhíthatosan cinikus szenvedélyt, mely az intellektuális hajlamoknak oly tökéletes kiegészítője. Érdeklődésünk legnagyobb részét a prózaíró mögött rejlő költőnek szolt s nem véletlen, hogy írásai sok vitára adtak és adnak még ma is alkalmat.

Nemcsak régebbi, de újabb keletű írásaiban is fellelhető a misztikum, mely néhol romantikus-realizmussal párosul. Alakjai, — kik köré sístergő atmoszférát teremt — különös céloktól hajtott, más dimenzióban élők, «megszállottak», kiket állandó izzásban, bűvöletben tart. (Fellejjárás.)

Most megjelent novellái — különösen az utolsó keletűek, — már a realizmus jegyében, tisztultabb léggört mutatnak költészet és valóság, reális és irreális között; s önmagukban hordják a feleletet: ami írói ideál lehetett a harmincas években, — a valóságnak egy szürreális síkban való kivetítése — az nem lehet írói ideál ma, egy új társadalmi formá egészséges s a régítől gyökereiben eltérő szemlélet kialakulásában.

A kötet műfaj és tárgy szempontjából három részre oszlik: Patkányverem, Kísértetek és tündérek és a Szabadrablás címűekre. Ezek közt is legközelebb áll hozzánk a Patkányverem tizenegy novellája, melyekhez kettő kivételével az ostrom s a felszabadulást követő idők szolgáltatják az élményanyagot. Sötér igényes írói etikáját bizonyítja, hogy nem dolgozik hatásra, — akár a valódi színész, ki soha nem kacsint a karzat felé; önmagából meríti anyagát s ezt mintegy pluszt adja az általa interpretálandó műhöz. Novelláit nemcsak stílusos, de problematikai megoldásaiban is franciás könnyedség s intenzív költői díszítő-készség jellemzi.

A hatáskeltés hiánya lehet egyfelől érdem, — a művészi meggyőződéshez való hűség — mégis, ha novelláit sorra elemezzük, könnyen fellelhetjük ez igényes írói magatartás hátrányait is. Ha csak a Kísértetek és tündérek öt novelláját példázzuk, igen elgondolkoztató következtetést vonhatunk le: mind az öt novella háború előtti írás, mely hol legenda, hol mese formájában tükrözi Sötér küzdelmét, problémáit az anyaggal. Nemcsak terjedelmében, de lényegében is a legszámottevőbb ezek közt a: Macska, melynek problematikai megoldása sokban vitatható. Valér, a szűz és absztinens életet élő orgonista, az enervált széplélek, — ki egész életét tehetetlen magányban tölti, — fekete, — számára kifejezhetetlenül varázslatos-macskát talál bolyongásai közben s összes elfojtott szexuális vágyait e macska dédelgetésében éli ki. E mitoszi macskával történt nagy verekedése után, (melyben Valér a legyőzött) a környék macskáit lopja össze a lakásán, állandó félelemmel telve szolgálja a sok bűzös állatot, mígnem azok jóllakottan megszöknek. Már orgonálni sem tud, — macskája lomha, idegen tekintettel néz valami távoli pont felé, melyet Valér nem ismer — szinte féltő, hogy kenyerét veszti, mígnem egy végső harcban megöli a macskát, — mely döglött állapotában végkép elveszíti mitoszi, varázslatos jellegét, — hogy önnön lelkét fölszabadítsa. A «Macska» művészi és indulatmenet szempontjából majdnem a leg-

több, amit magyar prózaírótól ebben a műfajban kaptunk. Mégis, hiányoljuk azt, hogy Sötér alakjai, e sokszor a legrealisabb eszközökkel megrajzolt alakok, a legritkábban nyerne nála valódi megváltást. Hősei többnyire a dekadens, szenzibilis közeposztályból kerülnek ki. Kapcsolatuk a világgal nem mindig egészséges tetteik legtöbbször a destruktív emberek cselekedetei. Tudjuk, hogy az egyén csak önmagában hordhatja megváltását s az író joggal vallhatja, hogy az emberiség nagy része nem konstruktív elemekből tevődik. Mégis, amikor az író feladatáról beszélünk, ki-nem-mondottan is útmutatást, feleletet várunk a felvázoltak valósághoz-kapcsolt viszonyának emberileg hiteles, életöszön-diktálta megoldására. Ez az, amit Sötérnél, helyenként hiányolunk.

E novellák legtöbbször jól ismerjük folyóiratainkból s fentírtak igazolására tán a legjobban rámutat az 1937-ben, az Argonauták-ban megjelent: *Öregség*, mely első formájában még tele van misztikummal, transzcendens elemekkel. Az ifjú mondanivalók sietős és türelmetlen mondatai nyugtalan látomásként vetülnek papírra s az öreg ezredes szelleme mint örült fantom lobog át a városon, a fiatalember lelke mélyébe rágya magát. A későbbi változatban kevésbé látomászerű az ezredes-nagybácsi s az ifjú kapcsolata. Az író lemond a halottaknap-i ködökről, gyertyákról s a valósággal helyettesíti be kettejük képletes élet-halálharcát; lemond a valóban gyönyörű díszítő elemekről a mű konstrukciója érdekében. Így a dosztojevskijji mélységekkel rokon *Vesszőfutás*, *Fehér bot*, *Dísz-tér*, vagy a Budai átkelés felejthetetlen élményeinkké váltak.

Ha akár a *Vesszőfutást* nézzük s annak lélekbemarkoló realitását, vagy a *Fehér bot* félig-vak orvosát, vagy az *ostromnovellák* bármelyikét, — láthatjuk, hogy Sötér a legjárhatóbb utat választotta. Hőseinek szenvedései a mi szenvedéseink voltak s a *Vesszőfutás* fiatalemberének elnyomottsága, kitaszítottsága, a mi kitaszítottságunk egyben.

Régebbi írásaiban a valóság elől igen gyakran absztrakt területre rándul s a történet fonalát kissé könnyelműen eleresztve, az elméletnek enged szabad teret helyenként klasszikusan felépített mondataiban. Hősei olykor tudatalattii énjükkel váltják ki önmagukat az elviselhetetlen kötöttség, a lélek nyomorából; megátalkodott kitartással, önnön lelkiismeretüket elhallgattatva. Így a címadó novella *Ágnese*, ki fergeteges pusztítást visz véghez. *Frida*, az előkelő nő éléskamrájában, — ki utolsó konzervjüket lopta el, — sanélkül, hogy bármit is visszalopna, háborodott lélekkel önti földre produktív bosszújában annak nagy becsben és rendbentartott élelmiszert tartalmazó zsákjait s lebontva a lélek gátjait, egyszerre felszabadult felelőtlenység-érzet lesz úrrá rajta; a kielégítetlenség, a félig-kiélt bosszú ver tanyát szívében. Sötér egy kicsit nyitva hagyja a problémát, nem ad hősenek teljes felszabadulást, de *Ágnesről* tudjuk: túlságosan elnyomott, magányos ember ő, s anyja halálát követő cselekedeteit nem tudjuk kiszámítani. Az író csak egy részletet ragadott ki hősenek az igazságért való küzdelméből. Vagy ha a *Dísz-tér* özvegyasszonyát tekintjük; ki magáraerőszakolt, — pár nap alatt szerzett, még újdonságszámba-menő erejével, lelkében fékezhetetlen daccal önmaga s minden iránt, mit eddig eszményének hitt — külsőségeiben rendíthetetlenül gyúrja a téstát halott férje koporsóján.

Másutt éteri síkban mozognak alakjai, helyenkint, mint már fentebb mondtunk, a realitás oly dönthetetlen eszközeivel ábrázolt alakok, hogy ebben látjuk Sötér számára a legnagyobb veszélyt. Különösen, ha a kötet második felében: *Anna*, *Anna!*, *Delphine*, a bútorok és a bűvész címűekre gondolunk. Máskor álom és valóság közt vándorol, de az a valóság is oly álomszerű, nem támad belőle egészséges felébredés. (Olymposi színház.)

Vitathatatlan, hogy Sötér szépprózája megfelel a legmagasabb költői

követelményeknek s ha találomra felnyitjuk a kötetet, nem egy olyan részletre akadunk, mely gondolatritmusa s asszociációi következtében akár szabaders is lehetne. Mondatai fényesre csiszoltak, sehol pongyolaság, stílusa, ez a már sötéri-stílus a költészet gyönyörűségével ragad el bennünket. Nem létezőkből teremt csodákat, szívesen elidőz a részleteknél, hogy elegáns és látszólagos nemtörődomséggel áldozza fel a részletnek sokszor az egészet. Írói volta nem szorul felesleges bizonyításra. Költő ő, mégpedig az igényes fajtából s ha problémát választ, — a legsúlyosabbat választja. Igazságkeresését, küzdelmét az Ars poeticáért leginkább a Patkányverem tizenegy novellája tükrözi. S ha ezeket összehasonlítjuk a két, régebben, 1936—37-ben írt szimbolista «Simon» novellával, úgy pontosan lemérhetjük fejlődését, mely jelentőségében már dokumentuma Sötér István útjának a realizmus felé.

SOLYDOS IDA

FÜST MILÁN HATVAN ÉVE

Ez a hatvan év azt jelen i, hogy Füst Milán irodalmunknak abba a hajdan avantgárdista csapatába tartozik, melyet mint Nyugat-nemzedéket tart számon az irodalmi köztudat. Karinthyval és a napjainkban szintén jubiláló Tersánszkyval együtt, kronológiai szempontból is ők alkották a hátvédjét a nagy felvonásnak, mely az Arany halála utáni pangásban elizapodott irodalom medrét merészen újra hajózhatóvá tettes s felduzzasztotta «új vizekkel». Ma már tudjuk, hogy a *Nyugat* kifejezés szótári jelentésében távolról sem meríti ki a mozgalom hatalmas méretű vállalkozásának jelenségét. Mert hiszen a századelő vezette be nálunk is többek között az északi irodalmak nagy divatját és kebelezte be a magyar prózába például az orosz regényt, amely nemcsak elbeszélő irodalmunkra, de egyúttal az epikáról alkotott szemléletünkre is döntő befolyást gyakorolt. S ugyanez a kor fedezte fel újra a magyar valóságot.

A századelő mohón tájékozódó és szenvedélyesen feldolgozó, ugyanakkor ökonomikusan gyökeret verő irónemzedékének első pillantásra bizonyára legkülönállóbb tagja Füst Milán. Különállása természetesen csak látszólagos. Ha ma két világháború után szemléljük azt a kiindulási pontot, amely az egész nagy élcsapatot egy közösséggé tette, szinte tropikusan jellegzetes kontúru tájban bontakozik ki alkotásaik egysége. S noha Füst Milán működésének java a nagy fegyverszünet éveire esik, sőt az új béke kibontakozása ajándékozta meg néhány olyan alkotással, melyek között joggal kereshetjük életműve lemélyebb tüzű és legtisztább vizű gyémántjait: — alkotának konstruktív elvét, életművének meghatározó jellegét mégis a századelő forradalmában kell keresni.

Füst Milán a nagy forradalmár alkotók igényével lépett fel. Hangjának ünnepélyes pátosza tulajdonképpen az új látás ígézetével megajándékozott ember nyugtalanságát rejtí. A tárgyválasztásában megnyilvánuló régieskedés, mely nem egyszer különcséggel lep meg, hadüzenet annak a konzervatívizmusnak, mely a régiből csak a szokványost és elhasználtat tudta előhalászni. Műfajokhoz való szigorú ragaszkodása tulajdonképpen merész erópróba, hogy meddig lehet a hídpillérek távolságát növelni és a traverzek teherbíróképességét igénybevenni. Füst Milán újszerűsége éppen abban áll, hogy első pillanatra minden réginek, sőt ódonnak tetszik nála és mégis minden új. Az olvasóra tett hatásában azokra a balladákra emlékeztet, melyek évszázadokon keresztül forrtak egy elzárt nyelvsziget katlanában,